



LAUSERAKENTEEN KUVAAMISESTA II



rtikkelin ensimmäisessä osassa (Virittäjä 4/2002) käsiteltiin kuvausmallin keskeisiä ominaisuuksia kuten dependenssihierarkiaa, pääelementin (pääsanana/päämorfeemin) ja dependentin käsitettä, semanttisia funktioita, semanttista konnektiota ja semanttisia rooleja lauseen rakenteen kuvaamisen perustana. Tässä osassa käsitellään muun muassa lauseen elementtien etävaikutussuhteita ja sanajärjestyksen kuvausta sekä suhteutetaan kehitetty malli muihin ajankohtaisiin kielioppimalleihin.

RINNASTUS JA SEMANTTISET ROOLIT

Rinnastus syntaktisena kriteerinä merkitsee lähinnä sitä, että samaa lauseenjäsentä edustavat lausekkeet voidaan ja ne tulee rinnastaa joko konjunktiolla tai asyndeettisesti (esim. *Matti ja Maija tulevat; Matin ja Maijan tupa; Jussi näki Matin ja Maijan*). Tämän on katsottu johtuvan siitä yleisestä säännöstä, että sama semanttinen rooli voi esiintyä lauseessa vain kerran (näin esim. Chomsky 1981 ns. temaattisista rooleista).

Rajoitus koskee kuitenkin sellaisiakin lausekkeita, joilla ei ole semanttista roolia (esim. *valtion pitkä ja kapea leipä; Matti piti Maijaa kauniina ja ahkerana*), joten kyseessä on pikemminkin lauseenjäsentä kuin semanttisia rooleja koskeva rajoitus. Tätä tukevat kuraatiivilauseet, joissa TEKIJÄ esiintyy semanttisena roolina kahdesti, kuten esimerkiksi lauseessa *Maija juoksutti Mattia* tai vielä selvemmin pohjoissaamen lauseessa *Máhte viegahii Máreha* 'Matti juoksutti Maaritia; Matti yritti tavoittaa Maaritia juosten', jonka kaksoitulkinnassa sekä subjektin että objektin tarkoite juoksee omin voimin ja kummankin semanttinen rooli on siksi TEKIJÄ (huomaa, että esimerkiksi lause **Máhte viegahii fatna-sa* 'Matti yritti tavoittaa venettä juosten' on epäkieliopillinen, koska vene ei voi juosta).

Suomen murteissa (ainakin peräpohjalaismurteissa) lauseella *Matti juoksutti Maijaa* on samat tulkinnat kuin saamen lauseella.¹

Ekvatiivilauseita, esimerkiksi *Tuo on Matti*, on vanhastaan pidetty ongelmallisina ja normaalin lauseenjäsänenalyysin ulkopuolisina (ks. esim. Kelomäki 1997: 11–31). Osassa ekvatiivilauseita (esim. *Tuo kuvassa näkyvä mies on veljeni Pentti*; *Minun unesani Jussi olit sinä*) voitaisiin ajatella kummallakin nominaalijäsenellä olevan lauseen tilanteessa oma referenssinsä niin, ettei kumpikaan jäsen vain modifioi, determinoi tai kategorioi toista kuten esimerkiksi lauseissa *Matti on taitava*, *Vettä oli paljon* ja *Matti on pappi*. Erillisen referenssin olettamisesta seuraisi, että kummallakin jäsenellä olisi lauseessa oma semanttinen roolinsa, joka olisi lähinnä AIHE, ja näin sama semanttinen rooli voisi esiintyä ekvatiivilauseessa kaksi kertaa. Oletuksen uskottavuutta heikentää kuitenkin se, että ei voi sanoa esimerkiksi **Kuva on veljeni Pentti*.

Nähdäkseni ekvatiivilauseissa on kysymys sellaisesta KATEGORIOINNIN äärimuodosta, jossa kategoria sisältää vain yhden mahdollisen jäsenen, eli DETERMINOINNISTA. Ekvatiivilauseessa *Hilja Hahti on mielikirjailijani* verbinjälkeinen nominilauseke determinoi subjektia samalla tavoin kuin määrite *tämä* nominilausekkeessa *tämä mies*, ja sama pitää paikkansa sellaistenkin ekvatiivilauseiden suhteen, joissa determinoivana predikatiivina on nimi, esimerkiksi *Mielikirjailijani on Hilja Hahti*. Ekvatiivilauseen nominaalijäsenillä ei siis ole toisistaan erillistä referenssiä eikä jälkimmäisellä jäsenellä itse asiassa ole referenssiä lainkaan: se ainoastaan ilmoittaa subjektin kuuluvan kategoriaan, jossa kulloinkin on vain yksi jäsen.

Ekvatiivilauseet olisivat näin predikatiivilauseita (vrt. Penttilä 1963: 608, Pajunen 1979: 131–135, Vähämäki 1984: 172–175). Samanlainen semanttinen suhde kuin ekvatiivilauseen subjektin ja predikatiivin välillä on myös objektin ja predikatiivin välillä sellaisissa transitiivilauseissa kuin *Maija luuli minua Matiksi*. Koska determinointi yleensä erotetaan kategorioinnista erilliseksi semanttiseksi suhteeksi, katson ekvatiivilauseet determinoiviksi predikatiivilauseiksi, joissa vain subjektilla on entiteettireferenssi ja semanttinen rooli. Ne eivät siis ole vastaesimerkkejä oletukselle, että sama semanttinen rooli voi esiintyä lauseessa vain kerran.

SEMANTTINEN LÄHEISYYS JA PREDIKATIIVIT

Kaikkia dependenttejä voidaan edellä selostettujen kriteerien lisäksi luonnehtia sen mukaan, mikä on niiden semanttinen läheisyys pääsanaan nähden. Semanttisella läheisyyteen perustuvalla jaolla tarkoitan perinteistä jakoa pakollisiin *täydennyksiin* (kuten subjekti ja objekti, predikatiivi) sekä valinnaisiin *määritteisiin* (kuten adjektiiviattribuutti, relatiivilause) ja *adjunkteihin*, mutta muokattuna niin, että täydennykset jakautuvat semanttisesti täyteläisten pääsanojen *sisältötäydennyksiin* eli varsinaisiin *täydennyksiin* (esim. subjekti, objekti ja predikatiivi lauseessa *Matti piti Maijaa kauniina*) ja semanttisesti tyhjien tai vajaiden pääsanojen dependentteihin *substanssitäydennyksiin* eli *täytteisiin* (kuten esimerkiksi semanttisesti vajaata numeraalia substantioiva partitiivimuoto

¹ Kuten toinen tämän kirjoituksen anonyymeistä arvioijista huomauttaa, myös sellaiset lauseet kuin *Matti hiihti hirveä* sisältävät kaksi saman semanttisen roolin (TEKIÄ) esiintymää.

koiraa nominatiivilausekkeessa *kolme koiraa* tai semanttisesti tyhjää kopulaa² substantioiva predikatiivi lauseessa *Matti on ahkera*).

Sanan tai morfeemin semanttinen vajavuus (tai tyhjyys) voidaan määritellä siten, että se ei viittaa entiteetteihin (olioihin ja tilanteisiin) tai niiden ominaisuuksiin; tällaisia semanttisesti vajaita (tai aivan tyhjiä) sanoja ovat esimerkiksi kopulaverbi *olla*, kieltoverbi, muut (esimerkiksi episteemiset) apuverbit, numeraalit ja (etenkin saamessa) tietyt pronominit (kuten *gii* 'kuka', *mii* 'mikä', *moadde* 'pari', *galle* 'montako'), jotka pääsanana ollessaan vaativat täytteen tuomaan konstruktion semanttista substanssia (esim. *gii báh-paid?* »kuka pappeja?», *mii jagiid?* »mikä vuosia?», *galle máná?* »moniko lapsen?» (= 'montako lasta?'), *gobma beatnaga* »kolme koiran«).³ Sen sijaan adpositiot ovat semanttiselta täyteläisyydeltään verrattavissa sisältöverbeihin ja ne saavat sen vuoksi valinnaisia (esim. *puun alla*) tai pakollisia (esim. *Matin takia*) (sisältö)täydennyksiä.

Sijapäätteistä subjektin ja objektin päätteet ovat semanttisesti tyhjiä (akkusatiivi) tai korkeintaan vajavia (partitiivi) ja niihin liittyvä vartalo on näin ollen täyte, kun taas muilla sijapäätteillä on merkitys ja ne ovat rinnastettavissa adpositioihin: ne ilmaisevat erilaisia semanttisia funktiota tai semanttisia rooleja ja niihin liittyvät vartalot ovat semanttisen läheisyyden kannalta täydennyksiä. Näin ollen kieliopillisia sijoja olisivat suomessa oikeastaan vain nominatiivi, akkusatiivi ja partitiivi ja nekin puhtaasti vain silloin, kun kyseessä on pääsanana spesifioima ainoa mahdollinen sija dependentissä, joka kantaa semanttista roolia (esim. *Matti/*Mattia istui, kohtasin Maijan/*Maijaa; Matti rakastaa Maijaa/*Maijan*); muissa tapauksissa partitiivin ja akkusatiivin tai partitiivin ja nominatiivin oppositiolla voidaan ilmaista myös spesiestä, jolloin ne ovat kieliopillis-semanttisia sijoja. Genetiiviä taas voidaan luonnehtia semanttis-kieliopilliseksi sijaksi, koska se ilmaisee toisaalta semanttista roolia kantavaa dependenttiä (esim. *Matin kuva, Kuva on Matin; Tiesin Matin tulevan*) ja toisaalta komplementoivaa dependenttiä, jolla ei ole semanttista roolia (esim. *Maijan luokse*).

Dependentin pakollisuuteen tai valinnaisuuteen perustuva semanttinen läheisyys ei kuitenkaan näytä luokittelevan dependenttejä yhtä selkeästi kuin semanttinen funktio, semant-

² Suomessa tulee erottaa toisistaan ainakin seuraavat *olla*-verbit: 1) kopula, joka on semanttisesti tyhjä ja saa täytteen täytepredikatiivin (esim. *Maija on taitava; Matti on ollut huolellinen*), 2) rakenteellinen *olla*-verbi, joka on perfektin ja pluskvamperfektin pääsanana ja saa aspektitäytteen (esim. *Matti oli ollut huolellinen; Maija on lukemassa kirjaa; Matti on lukemassa kirjaa*), 3) habitiivinen *olla*-verbi, joka saa täydennyksikseen habitiivin ja subjektin (esim. *Maijalla on koira*), 4) eksistentiaalinen *olla*-verbi, joka saa täydennyksikseen subjektin ja modifioivan tai kvantifioivan mainepredikatiivin, lokatiivistatutiivin ja subjektin tai kontekstistatutiivin ja subjektin (esim. *Matti oli nolona ~ murheissaan; Poikia oli kolme; Stellä oli poikia; Huoneessa on kaksi ikkunaa*) ja 5) lokaalinen *olla*-verbi, joka saa täydennyksikseen subjektin, kategorioivan mainepredikatiivin tai infiniitipredikatiivin ja lisäksi lokatiivistatutiivin (esim. *Matti oli Keuruulla; Matti oli tuvassa lukemassa*). Näistä kopula ja rakenteellinen *olla*-verbi ovat apuverbejä, muut sisältöverbejä. Semanttisten funktioiden ja roolien huomioon ottaminen selkiyttäisi myös leksikografista esitystä, vrt. esimerkiksi Suomen kielen perussanakirjan artikkelia *olla* (Suomen kielen perussanakirja II s. 347–350).

³ Semanttisesti vajaiden sanojen esiintyminen lausekkeen pääsanana vaihtelee kielestä toiseen: Suomessa interrogatiivipronominit eivät ole nominien pääsanana, esim. *mikä poika, kuka pappi*, mutta kylläkin saamessa, esim. *mii gáddaid, gii báhpaid* id. (dependentti monikon akkusatiivissa). Suomessa, saamessa ja venäjässä taas numeraalit voivat olla nominien pääsanoja, esim. su. *kuusi koiraa*, sa. *guhtha beatnaga* (»kuusi koiran«), ven. *šest' sobak* (»kuusi koirien«), mutta eivät ruotsissa tai englannissa, esim. *six hundar, six dogs* (»kuusi koirat«). Lausekkeen pääsanana olevia adpositioita taas on kaikissa edellä mainituissa kielissä: su. *pöydän alla*, sa. *beavdde vuolde*, ven. *pod stolom*, ru. *under bordet*, engl. *under the table*.

tinin konneksio ja semanttinen rooli. Näin esimerkiksi suomessa adverbi *hyvin* on määrite vaikkapa *kirjoittaa*-verbin dependenttinä (*Matti kirjoittaa hyvin* vs. *Matti kirjoittaa*), mutta täydennys *käyttäytyä*-verbin dependenttinä (*Matti käyttäytyi hyvin* vs. **Matti käyttäytyi*). Saamassa taas substantiivien deminutiivijohdokset saavat puhujittain pakolliseksi dependenttikseen adjektiiviattribuutin *uhca/unna* (esim. *unna beatnagas* 'pieni koira'), kun muuten adjektiiviattribuutit ovat valinnaisia. Pakollisuudestaan huolimatta satelliitti ei liity edellä mainitussa mielessä merkitykseltään vajaan pääsanaan ja sen semanttinen funktio pääsanana suhteen ei siis ole KOMPLEMENTOINTI vaan MODIFIOINTI (ks. myös Fischer 2001 ja erityisesti Goldberg ja Ackerman 2001, jonka mukaan ero pakollisiin ja valinnaisiin dependentteihin on pikemminkin pragmaattinen kuin kieliopillinen).

Edellä mainitut tapaukset (*Matti kirjoittaa hyvin* jne.) ovat tässä kirjoituksessa hahmotellun terminologian mukaan rektiivejä ilman semanttista roolia eli satelliitteja. Oblikutiiveja ilman semanttista roolia eli predikatiiveja taas edustaa lause *Matti näki Maijan rauhallisena*, jossa essiivijäsen *rauhallisena* on perinteisen terminologian mukaan verbin *näki* määrite ja siis esimerkiksi Vilkkunan (1996: 169–170) terminologian mukaan (predikatiivinen) adverbiaali: se voidaan jättää pois eikä se kuulu pääsanansa valenssiin samalla lailla kuin lauseen *Matti piti Maijaa rauhallisena* essiivijäsen *rauhallisena*, joka on perinteisen jaottelun mukaan täydennys ja siis (predikatiivinen) obliikvi.

Ero täydennyksen ja määritteen välillä on kuitenkin hämärä, sillä vaikka verbi ei säädäkään niin sanotun predikatiivisen adverbiaalimorfologiaa, verbistä riippuu, modifioiko adverbiaali subjektia vai objektia, vrt. *Matti näki Maijan rauhallisena* (modifioi objektia) vs. *Matti katsoi Maijaa rauhallisena* (modifioi subjektia); vaikka verbi siis ei säädäkään dependentin morfologiaa, se säätää sen tulkinnan ja tässä mielessä dependentti kuuluu verbin valenssiin ainakin marginaalisesti.

Edelliset tapaukset taas eroavat selvästi lauseen *Matti tunsu Maijan nuorena* -tyyppisistä, joissa essiivijäsenen voidaan kylläkin katsoa modifioivan jollakin epämääräisellä tavalla, mutta verbi ei määrää, modifioiko se subjektia vai objektia vai molempia, eikä tämä seikka ole kovin relevantti. Sen sijaan lauseessa *Matti tunsu Maijan (vain) osastopäällikkönä* essiivijäsenen *osastopäällikkönä* modifioiva funktio on selvää ja relevanttia, mutta verbi ei nytkään määrää modifioinnin kohdetta, vaan puhujan tarkoitus täytyy päätellä diskurssiyhteyden tai asiointilan tuntemuksen perusteella; perinteisen terminologian mukaan tässäkin esimerkissä on kysymys (predikatiivisesta) adverbiaalista. Jako täydennyksiin ja määritteisiin ei siis näytä juurikaan tukevan lauseen tulkintaa.

Tämän esityksen terminologian mukaan lauseiden *Matti piti Maijaa rauhallisena*, *Matti näki Maijan rauhallisena* ja *Matti tunsu Maijan osastopäällikkönä* essiivijäsenillä on semanttinen funktio paitsi pääsanansa myös kodependenttinsä suhteen (MODIFIOINTI tai KATEGORIOINTI). Ne ovat näin ollen obliikutiiveja, mutta niillä ei ole verbin asettamassa tilanteessa semanttista roolia, joten ne luokitellaan edelleen predikatiiveiksi. Sen sijaan lauseen *Matti tunsu Maijan nuorena* essiivijäsenellä⁴ ei ole semanttista funktiota erityisesti pääsanansa eikä kodependenttinsä nähden, vaan se ilmaisee verbin asettaman tilanteen kontekstin; *nuorena* on siis adjunktiivi samalla tavoin kuin esimerkiksi sivulause tapauk-

⁴ Koska essiivijäsen *nuorena* voi esiintyä myös infiniittisissä lausekkeissa (esim. *Jussi sanoi Matin tunteneen Maijan nuorena*), katson sen kuuluvan verbin dependenssiin; intuitiivisesti on vaikea pitää jotain muuta kuin verbiä sen pääsanana, ja voidaan katsoa, että nimenomaan pääsanansa kautta se sijoittaa lauseen kuvaaman tilanteen aikaan ilman, että sillä olisi semanttista roolia itse tilanteessa.

sessä *Matti tuns*i Maijan, kun hän oli nuori. Sivulauseenkin voidaan katsoa jollakin epä-määräisellä tavalla modifioivan päälauseen subjektia tai objektia, mutta syntaksi ei ratkaise, kumpaa se modifioi.

Lauseet *Matti piti Maijaa rauhallisena*, *Matti näki Maijan rauhallisena*, *Matti katsoi Maijaa rauhallisena* ja *Matti tuns*i Maijan osastopäällikkönä eroavat toisistaan seuraavasti. Lauseen *Matti piti Maijaa rauhallisena* essiivijäsenen semanttinen funktio pääsanaansa nähden on KOMPLEMENTOINTI (se täydentää pääsanansa merkitystä), kun taas lauseiden *Matti näki Maijan rauhallisena*, *Matti katsoi Maijaa rauhallisena* ja *Matti tuns*i Maijan osastopäällikkönä essiivijäsenten semanttinen funktio pääsanaansa nähden on MODIFIOINTI (ne tuovat lisän pääsanansa merkitykseen). Viimeksi mainitut kolme tapausta taas eroavat toisistaan verbin ominaisuuksien perusteella: *nähdä* spesifioi modifioivan predikatiivin semanttiseen suhteeseen objektiin nähden (*Matti näki **Maijan rauhallisena***), *katsoa* taas subjektiin nähden (***Matti** katsoi Maijaa rauhallisena*), mutta kategorioivaa predikatiivia ei spesifioida semanttiseen suhteeseen kumpaankaan kodependenttiin, vaan tulkinta riippuu situationaalisesta tiedosta (esim. *Matti tuns*i Maijan *osastopäällikkönä* tulkitaan sen mukaan, tiedetäänkö osastopäälliköksi *Matti* vai *Maija*).

Lause *Matti on osastopäällikkö* taas eroaa kaikista edellä mainituista siinä, että sen nominatiivimuotoisen predikatiivin semanttinen funktio pääsanaansa nähden on SUBSTANTIOINTI (eli predikatiivi tuo semanttisesti tyhjän pääsanana yhteyteen semanttisen substanssin).

Näin erilaisille predikatiivitapauksille (tai perinteisen terminologian mukaan predikatiivi – predikatiivinen obliikvi – predikatiivinen adverbiaali -tapauksille) saadaan luonteva, semanttisiin suhteisiin perustuva luokittelu, joka on riippumaton semanttisen läheisyyden käsitteestä.

Dependenteista siis ne, joilla ei ole semanttista roolia — eli tämän esityksen terminologian mukaan satelliitit ja predikatiivit — voivat olla luonteeltaan sekä (substanssi)täytteitä ja (sisältö)täydennyksiä että määritteitä, kun taas partisipantit (jotka yhdessä genetiiviattribuutin ja satelliittien kanssa kuuluvat rektiiveihin) ja statutiivit (jotka yhdessä predikatiivien kanssa kuuluvat obliktiiveihin) näyttävät aina olevan täydennyksiä. Jos tiettyjä perinteisen kieliopin predikatiivisia adverbiaaleja ei oteta huomioon, adjunktiivien kategoria näyttää paljolti lankeavan yhteen perinteisen kehysadverbiaalien (eli adjunktien) kategorian kanssa.

Semanttiseen läheisyyteen perustuva perinteinen luokittelu — jos sen yhtenä kriteerinä on dependentin pakollisuus — ei selkiytä lauseenjäsenten määrittelyä, koska intuitiivisesti samanlaiset tapaukset jakautuvat sen perusteella eri kategorioihin ja erilaiset tapaukset yhdistetään. Tästä seuraa, että jako semanttisen läheisyyden mukaan täytteisiin, täydennyksiin, määritteisiin ja adjunkteihin/adverbiaaleihin vain luonnehtii lauseenjäseniä eri yhteyksissä ja *ettei lauseenjäsenten määrittelyä eikä kategoriointia voi perustaa tähän jakoon*.⁵

⁵ Pakollisten ja valinnaisten määritteiden lisäksi valenssi-kieliopissa operoidaan myös pakollisilla ja valinnaisilla täydennyksillä (ks. esim. Helbig ja Schenkel 1969). Tämä merkitsee sitä, että pakollisuutta tai valinnaisuutta ei voi käyttää kriteerinä perinteisten täydennysten kääntä määrittelemisessä; dependentin statuksen määrittelyn tulee pakollisuuden tai valinnaisuuden asemesta perustua semanttisiin funktioihin, semanttisiin rooleihin ja pääsanana semanttisiin ominaisuuksiin (semanttinen tyhjyy/vajavaisuus/täyteys). On toki mahdollista käyttää dependentin pakollisuutta lisäkriteerinä, mutta dependenttien statuksen määrittelyssä sen asema on perifeerinen.

Parhaiten intuitiota vastaava ja samalla selkein lauseenjäsenten luokittelu perustuu nähdäkseni ensisijaisesti semanttisiin funktioihin ja semanttisiin rooleihin, toissijaisesti siihen, miten nämä suhteutuvat formaalisiin seikkoihin kuten sijanmerkintään, funktio-morfeemeihin ja positioon (eli sanajärjestykseen). Koska luokittelun pääkriteereinä ovat kielestä tai kielen historiallisesta vaiheesta toiseen samanlaisina pysyvät, kognitioon perustuvat semanttiset suhteet ja vasta alemmilla luokittelun tasoilla muutoksille alttiit formaaliset kriteerit, tällainen luokittelu näyttää myös palvelevan parhaiten paitsi kielitypologista ja kielihistoriallista myös kielen kognitiivista ja geneettistä perustaa koskevaa tutkimusta.

KUVAUSFORMALISMISTA

DEPENDENTIN PIIRTEET

Lauseessa pääsana *spesifioi* dependenttinsä piirteitä eri tavoin. Näihin kuuluu aina dependentin syntaktinen rooli pääsanana asettamassa tilanteessa (subjekti, objekti, adjektiiviattribuutti jne.) ja semanttinen funktio pääsanaan nähden (substantiointi, komplementointi, modifiointi, determinointi jne.), mahdollinen semanttinen rooli (aktuaattoreilla ja statutiiveilla) ja formaaliset piirteet (positio lauseessa tai morfologia kuten funktiomorfeemi, esimerkiksi sijapäätte tai prepositio, tai fleksiokielissä taivutusmuoto). Lisäksi pääsana spesifioi dependenttinsä semanttisia piirteitä tavoin, joita tässä esityksessä ei ole käsitelty.⁶

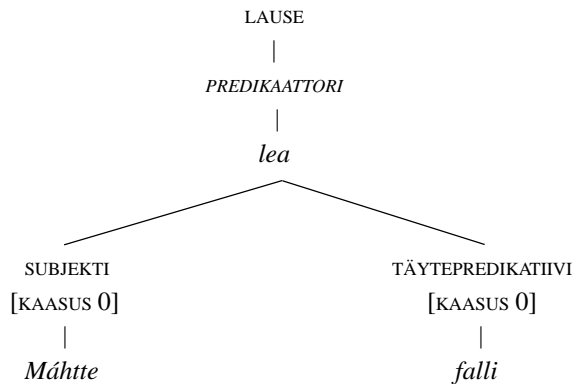
Niinpä pohjoissaamassa objekti spesifioidaan aina morfologisesti akkusatiiviksi (*Máhtte oinnii Máreh-a* 'Matti näki Maaritin'), mutta esimerkiksi statutiivien morfologia varioi (*Máhtte manai Anárii ~ vári nala ~ Anárjoga sisa ~ muora vuollái* jne. 'Matti meni Inariin ~ vaaralle ~ Inarijokilaaksoon ~ puun alle'). Pääsana ei spesifioi statutiivin morfologiaa: sen tulee vain olla yhteensopiva statutiivin semanttisen roolin kanssa. Generatiivisen kieliopin termein pääsana tällaisissa tapauksissa *lisensioi* tietynlaiset morfologiat. Saamassa ja suomessa pääsana näyttää determinoivan partisipanttien ja satelliittien ja ainakin jossain määrin myös predikatiivien morfologiaa, kun taas projektionaaleja (esim. *Matti katsahti oveen ~ ovelle ~ pöydän alle*), statutiiveja (esim. *Matti vei Maijan Tuiraan ~ Tampereelle ~ Mäntsälän taakse*) ja adjunktiiveja (esim. *Matti nukkui keittiössä ~ matolla ~ pöydän alla*) ei spesifioida morfologisesti vaan niiden morfologian tulee olla yhteensopiva dependentille spesifioitun syntaktisen roolin ja/tai semanttisen funktion kanssa.

Morfologinen spesifikaatio voi *periytyä* dependenssihierarkiassa; tämä ominaisuus erottaa tässä esitellyn mallin esimerkiksi tesnièreläisestä ja siihen perustuvasta saksalaisesta dependenssikieliopista, joissa käsitellään pääsanojen ja dependenttien välittömiä suhteita. Kuten sanottu, pohjoissaamen objekti spesifioidaan sijaltaan akkusatiiviksi, esim.

⁶ Tämän näkemyksen mukaan Chomskyn kuuluisa esimerkki *Colorless green ideas sleep furiously* olisi epäkieliopillinen, vaikka se noudattaakin dependenttien formaaleja ominaisuuksia koskevia sääntöjä. Chomsky pyrki esimerkillään todistamaan autonomisen syntaksin olemassaolon, mutta esimerkki on vain todistus siitä, että pääsana spesifioi dependenttinsä muodollisiakin piirteitä ja että näitä voidaan tarkastella merkityspiirteistä erillisinä ilmiöinä.

Máhtte oinnii Máreh-a 'Matti näki Maaritin'. Toisaalta subjektin ja predikaatiivilauseen predikaatiivin sijaspesifikaatio on tyhjä, ja ne reaalistuvat nominatiiveina, esimerkiksi lauseessa *Máhtte lea falli* 'Matti on nopeajalkainen' (kuvio 10). Kun subjekti ja predikaatiivi ovat objektina olevassa infiniittirakenteessa, ne perivät infiniittirakenteen syntaktisen funktion (eli objektin) sijaspesifikaation ja reaalistuvat akkusatiiveina, esimerkiksi lauseessa *Máret logai Máhte leat falli* 'Maarit sanoi Matin olevan nopeajalkainen' (kuvio 11 viereisellä sivulla).

Saamen sijanvaihtelu on tulkittava siten, että nominatiivi ei saamessa ole varsinainen sija vaan ilmaisee sijaspesifikaation puuttumista. Lauseenjäsenet, jotka finiittilauseessa ovat nominatiivissa, ovat objektina olevassa lauseenvastikkeessa akkusatiivissa, koska ne perivät lausekkeen syntaktiseen rooliin (OBJEKTI) kuuluvan sijaspesifikaation; vrt. *Máhtes lea beana* [NOM] 'Matilla on koira' vs. *Máret logai Máhtes leat beatnaga* [AKK] 'Maarit sanoi Matilla olevan koira', *Máhtte* [NOM] *boahtá* 'Matti tulee' vs. *Máret logai Máhte* [AKK] *boahtit*. Sen sijaan suomen nominatiivi näyttäisi olevan spesifioitu sijan suhteen, sillä finiittilauseen nominatiivijäsenten vastineet objektina toimivissa lauseenvastikkeissa eivät (ainakaan yleiskielen normien mukaan) ota vastaan objektikonstituentin akkusatiivispesifikaatiota, esim. *Matilla on koira* [NOM] vs. *Maija sanoi Matilla olevan koira* [NOM], *Matti* [NOM] *on mukava* [NOM] vs. *Maija sanoi Matin* [GEN] *olevan mukava* [NOM].

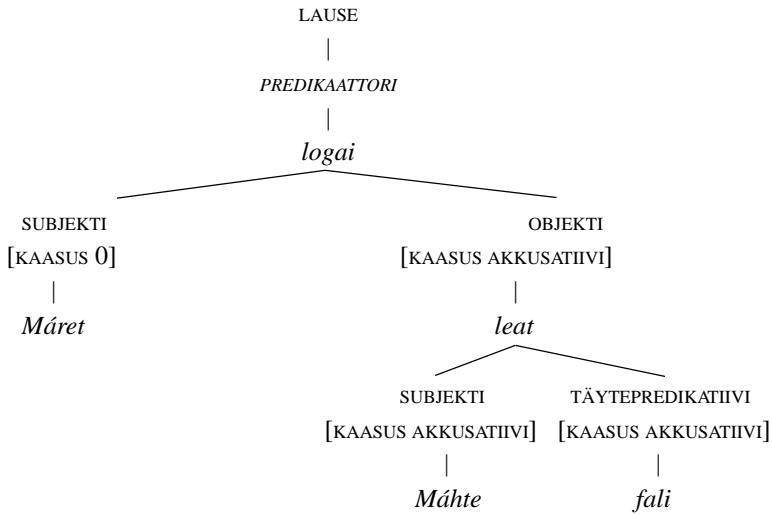


Kuvio 10. Lauseen *Máhtte lea falli* 'Matti on nopeajalkainen' rakenne.

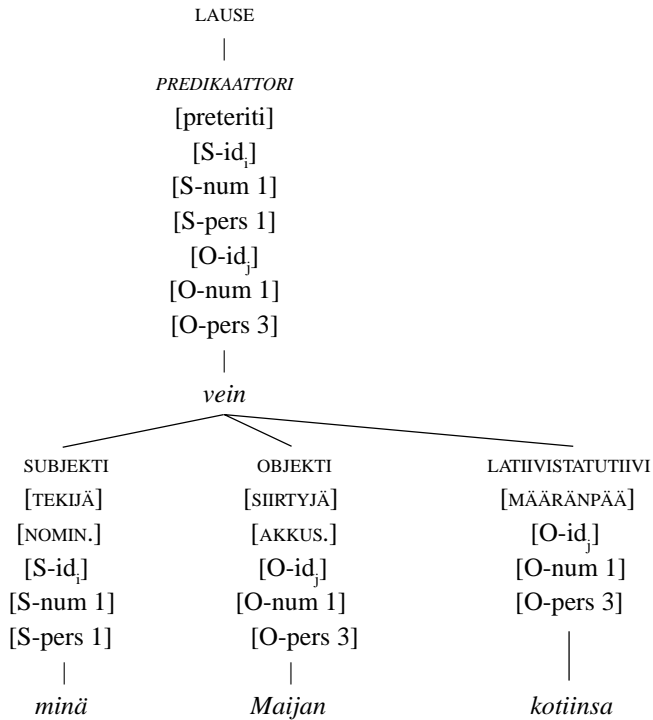
Piirteiden periytyminen dependenssihierarkiassa selittää myös monia pääsanan ja dependentin välisiä kongruenssi-ilmiöitä. Substantiivilta periytyy attributeille paitsi pääsanan omia, inherenttejä piirteitä, kuten suomessa numerus (esim. *pieni poika* ~ *pienet pojat*) tai saksassa numeruksen lisäksi suku (*eine kurze Zeit* 'lyhyt aika' ~ *die kurzen Zeiten* 'lyhyet ajat'), myös sellaisia piirteitä, jotka pääsanaan spesifioidaan sen syntaktisen roolin perusteella, esim. *Näin pojan* [AKKUSATIIVI] ~ *Näin pienen* [AKKUSATIIVI] *pojan* [AKKUSATIIVI].

PREDIKAATTORIN IDENTITEETTIPIIRTEET

Koko lausetta (tai infiniittirakennetta, joskus myös deverbaalin tai muun merkitykseltään dynaamisen nominin dominoimaa lausekettä) luonnehtivat subjektin ja objektin eli fokaali-



Kuvio 11. Lauseen *Máret logai Máhte leat fali* 'Maarit sanoi Matin olevan nopeajalkainen' rakenne.



Kuvio 12. Lauseen *Minä vein Maijan kotiinsa* rakenne piirrespesifikaatioineen.

▷

partisipanttien (tai subjektittomassa lauseessa muunkin dominoivan argumentin) *identiteetti*piirteet: näitä ovat subjektin ja objektin identiteetti lauseen (tai lausekkeen) kuvaamassa tilanteessa sekä niiden luku ja persoona. Identiteetti piirteet reaalistuvat lauseessa monin tavoin: ne determinoivat verbin taivutusmuodon (esim. unkarin *szeretlek* 'rakastan sinua'), subjektin (monissa kielissä myös objektin) numerus- ja persoonapiirteet (esim. unkarin *én/*mi szeretlek téged/*Máriát* 'minä/*me rakastan sinua/Mariaa'), ne sitovat anaforisia elementtejä kuten refleksiivipronominia (esim. *Matti* näki *itsensä* peilistä), resiprookkipronominia ja omistusliitteitä referenssiin (esim. *Matti* on kotona-*an*; *Matti* haki *Maijan* kotoa-*an*; *ihmisten* käsitys velvollisuuksista-*an*; *Maijan* noutaminen kotoa-*an*; *Matin* matka kotiin-*sa*). Teknisesti identiteetti piirteet lienee paras kuvata *predikaattorin* syntaktisen funktion piirrespesifikaatioina kuten esimerkiksi kuviossa 12 (si-vulla 53).

Kuviossa 12 lauseenjäsenet (*minä*, *vein*, *Maijan* ja *kotiinsa*) toteuttavat kukin ominaisuuksiensa kautta syntaktisen funktiona spesifikaatioita: *vein* on aktiivin indikaatiivin preteritin muoto ja toteuttaa lisäksi subjektin identiteetti piirteitä; *minä* toteuttaa subjektin identiteetti piirteet (yksikön ensimmäisen persoona, indeksoitu referenssi), viittaa elolliseen olentoon ja toteuttaa paitsi semanttisen roolin *TEKIJÄ* myös (finiittilauseen) subjektin sijaspesifikaation (nominatiivi); *Maijan* taas on yksikön akkusatiivimuoto, joka toteuttaa objektille spesifioitun semanttisen roolin *SIIRTYJÄ* ja morfologian (akkusatiivi) ja objektin identiteetti piirteet (yksikön 3. persoona, indeksoitu, subjektista erillinen referenssi); viimein *kotiinsa* on yksikön illatiivimuoto, joka ei saa sijaspesifikaatiota pääsanaltaan mutta toteuttaa latiiivistatutiivin semanttista roolia *MÄÄRÄNPÄÄ* sijamuotonsa (illatiivi) kautta ja lisäksi objektin identiteetti piirteitä objektin kanssa samaviitteisen omistusliitteensä kautta.

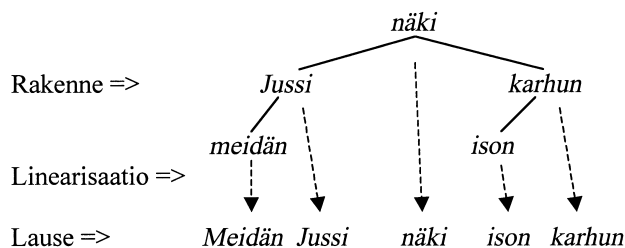
Viime kädessä myös oblikutiivien semanttinen funktio subjektin tai objektin suhteen voidaan johtaa samoista fokaalipartisipanttien identiteetti piirteistä, sillä esimerkiksi suomessa subjekti ei aina kuulu erillisenä lauseenjäsenenä lauseiden tai lausekkeiden rakenteeseen, mutta oblikutiivilla on silti siihen nähden semanttinen funktio (esim. *Asun Vetsikossa*, *Pyysin Mattia pysymään Tuirassa* [verbillä ei ole syntaktista subjektisanaa] vs. *Matti asuu Vetsikossa*, *Maija sanoi Mattin pysyvän Tuirassa* [verbillä on syntaktinen subjektisana]). Tässäkin on kysymys viime kädessä samanlaisesta sitomisesta kuin anaforassa, joka sekään ei perustu subjektin (ja objektikonjugaatiokielissä subjektin tai objektin) reaaliseen läsnäoloon lauseessa.

Kysymys subjektin ja objektin identiteetti piirteiden erilaisista ilmenemistä eri kielten lauserakenteissa on kielitypologisesti erittäin mielenkiintoinen; oblikutiivien kohdalla tätä ei ole selvitelty nähdäkseni lainkaan (ehkä implisiittisesti Siron niin sanotun suhdesäännön yhteydessä, vrt. Siro 1964: 28, ks. myös Leinon [1990] konseptuaaliseen semantiikkaan perustuvaa katsausta; näissä kuitenkin lähdetään siitä, että suhdesäännön alaisia lauseenjäseniä sitoo subjekti- tai objektisana eivätkä subjektin tai objektin identiteetti piirteet). Vastaavia ilmiöitä on generatiivisessa kieliopissa selitetty erilaisten *command*-suhteiden avulla (niin, että subjektisana sitoo anaforisia elementtejä), mutta tämän menettelyn taustalla on ilmiselvästi englannin kieli, jossa subjekti on tosiaan erillisenä lausekkeena (lähes) aina läsnä. Subjektisanan sitovuudesta ei tietenkään englannissakaan voi olla kysymys (eikä siis *command*-suhteistakaan), kuten sellaiset esimerkit kuin *Look at yourself!* osoittavat.

LINEARISAATIO

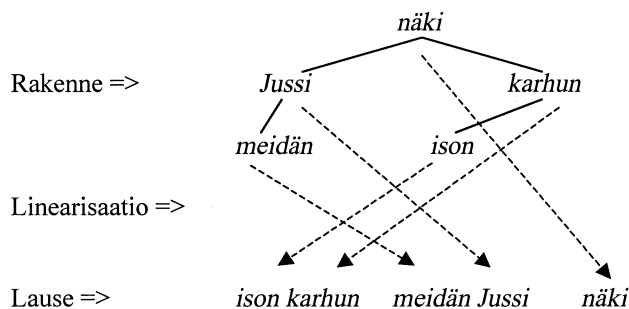
Kielen rakenteen erilaiset formaaliset kuvausjärjestelmät ovat yhtä mieltä siitä, että lauseen rakenteen kuvauksessa tarvitaan vain kahta ulottuvuutta. Puhuttu tai kirjoitettu ilmaus on kuitenkin lineaarinen, yksiulotteinen: sen yksiköt ovat peräkkäin eivätkä esimerkiksi päällekkäin tai samanaikaisia. Tästä seuraa, että lauseen formaalisten ominaisuuksien (sanojen taivutus, funktiomorfeemit, sanojen positio) ja sen sanojen merkityksen perusteella pitää voida rekonstruoida lauseen rakenne ja identifioida sen jäsenet kieliopillisen järjestelmän sääntöjen mukaan. Toisaalta kaksiulotteiset rakenteet pitää muuntaa sellaisiksi yksiulotteisiksi lauseiksi, jotka merkityksellisten yksikköjen (sanojen, morfeemien) lisäksi sisältävät formaaliset ominaisuudet, jotka mahdollistavat rakenteen rekonstruktion (näitä ovat morfologia tai positio). Kaksiulotteisen rakenteen ja yksiulotteisen ilmauksen välistä suhdetta kutsun *linearisaatioksi*⁷. Ulottuvuuksia vähentävänä se muistuttaa kartografiassa projektioksi kutsuttua operaatiota.

Lauseen *Meidän Jussi näki ison karhun* kaksiulotteinen rakenne projisoidaan informaattiorakenteeltaan neutraaliksi yksiulotteiseksi lauseeksi seuraavaan tapaan (kuvio 13):



Kuvio 13. Neutraali linearisaatio.

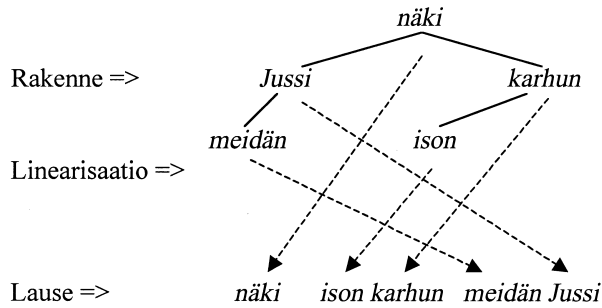
Sama rakenne voidaan pragmaattisten tarkoituserien mukaan projisoida moneksi erilaiseksi lauseeksi, esimerkiksi niin, että jokin konstituentti nostetaan lauseen alkuun topiikiksi tai fokukseksi (kuvio 14):



Kuvio 14. Fokusointilinearisaatio.

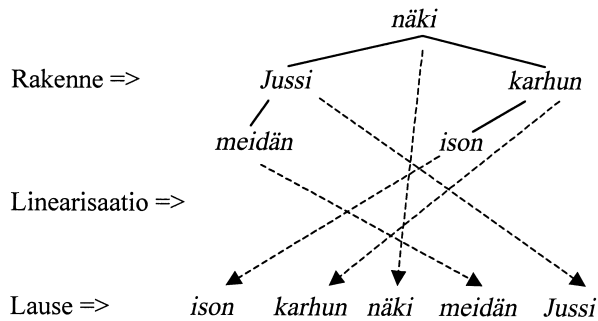
⁷ Linearisaatio näyttäisi puolestaan olevan mielekäs prosessi vain kolmiulotteisessa avaruudessa, joten kielen kuvauksessa tarvitaan viime kädessä kolme ulottuvuutta, vaikka kielen rakenteet ovatkin kuvattavissa kaksiulotteisesti. Tämä on hyvä pitää mielessä tarkasteltaessa linearisaation sisältäviä kuvaimia, joissa linearisaatiota edustavat nuolet risteytyvät (kuviot 14–17 s. 55–57 ja kuvio 1 kirjoituksen edellisessä osassa s. 539).

tai niin, että jokin konstituentti rematisoidaan lauseen loppuun (kuvio 15):



Kuvio 15. Rematisointilinearisaatio.

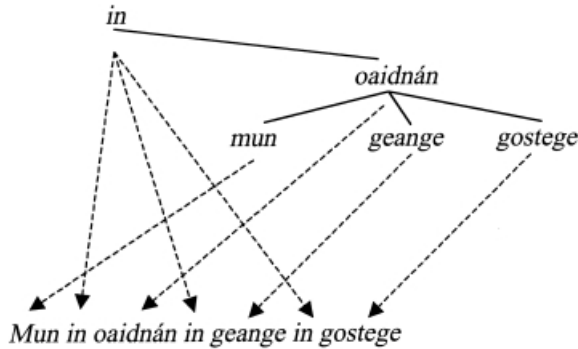
tai niin, että lauseessa on sekä topiikki että reema (kuvio 16):



Kuvio 16. Topikaalistus- ja rematisointilinearisaatio.

Lauseiden linearisaatio saattaa olla mahdollista projisoimattakin, mutta projisointi näyttää olevan välttämätön keino tietyissä tapauksissa, joissa sama rakenne-elementti esiintyy lauseessa useammin kuin kerran. Näihin kuuluu pohjoissaamen moninkertainen negaatio, kuten lauseessa *Mun in oaidnán in geange in gostege* 'En nähnyt [en] ketään [en] missään', jossa kieltoverbi projisoidaan neutraalin position lisäksi kunkin dubitiivin indefiniittipronominin (*geange* 'ketään, *gostege* 'missään') eteen. Moninkertainen negaatio on pragmaattinen keino, jolla fokusoidaan negaatiota: kommunikatiivisesti neutraali lause on *Mun in oaidnán geange gostege*. Saamen moninkertaisen negaation linearisaatio pelkistä rakenne-elementeistä käsin⁸ ei ole mahdollista, joten ilmiö on yksinkertaisinta kuvata saman rakenne-elementin projisointina useampaan kohtaan lineaarisessa lauseessa (kuvio 17 viereisellä sivulla).

⁸ Tällä tarkoitan generatiivisen kieliopin kuvaustapaa, jossa lauseen rakenne on samalla sen linearisaatio. Linearisaation ja rakenteen yhdistävä kuvaus ainakin näyttää mahdolliselta englannin kaltaisissa kielissä, mutta on vaikeampaa esimerkiksi latinan tai dyirbalin (ks. Dixon 1972) kaltaisissa. Esimerkiksi saamen moninkertaisen negaation yllä olevaa (kuvio 17 seuraavalla sivulla) luontevampi kuvaaminen rakenteen ja linearisaation samastavassa järjestelmässä näyttää olevan mahdotonta, paitsi jos esimerkiksi generatiivisen kieliopin piirissä kehitetään jokin uusi rakenteellinen ja geneettisesti määräytyvä universaali, joka toteutuu esimerkiksi saamessa mutta ei englannissa.



Kuvio 17. Konstituentin moninkertainen projektiio.

Saamen moninkertainen negaatio on erilainen kuin monien indoeurooppalaisten kielten (esimerkiksi venäjän *Ja nikogo nigde ne videl* tai epästandardinmukaisen englannin *I didn't see nobody nowhere* 'En nähnyt ketään missään') vastaava ilmiö. Jälkimmäisissä moninkertaisen negaation varianteissa on kysymys kongruenssista, jossa useampi konstituentti reaalistaa samaa, koko lausetta koskevaa negaatiopiirrettä. Saamen moninkertaisista negaatiota taas ei voi kuvata tällaisena kongruenssi-ilmiönä.

Eri kielten lineaaristamisjärjestelmät poikkeavat toisistaan huomattavasti. Latinassa ja dyirbalissa linearisaatio näyttää melko vapaasti palvelevan pragmaattisia tarpeita jopa niin, että nominilausekkeiden jäsenet voidaan projisoida toisistaan erilleen. Germaanisissa kielissä taas linearistus käyttää selvästikin tiettyjä positioita, joiden avulla näiden kielten sanajärjestystä on pyritty kuvaamaan; ensimmäiseksi positiomallia näyttää soveltaneen johdonmukaisesti Drach (1937) saksaan. Drachin esikuvan pohjalta sitä on sovellettu tanskaan (Diderichsen 1946), edelleen muihin skandinaavisiin kieliin ja jopa suomeen (Sköld 1976), johon se soveltuu huonosti (vrt. Hakulinen ja Karlsson 1979: 31). Position käsitettä on sanajärjestyksen kuvauksessa toki hyödynnetty paljon aikaisemmin (esim. Wackernagel 1892). Vaikka position käsite onkin ilmeisen hyödyllinen, positioajatteluun perustuvien kuvausmallien — jollainen nykyinen generatiivinen kielioppikin monilta osin on — vaikeutena on se, että ne eivät tee selvää eroa lauseen rakenteen ja sen linearisaation välillä.

MERKITYS JA MUOTO

Ero perinteisen kuvausmallin ja tässä esitetyn välillä on määrittelykriteerien painotuksessa ja johdonmukaisessa käytössä: nyt esitettyssä mallissa semanttiset ja funktionaaliset kriteerit ovat etusijalla ja muotokriteerit kuuluvat pikemminkin lauseenjäsenten identifiointiin reseptiossa kuin niiden määrittelyyn. Perinteinen kielioppi taas näyttää käyttävän eklektisesti milloin formaalisia, milloin funktionaalisia kriteereitä: se on tämän vuoksi sekava ja sen lauseenjäsenten vaikeasti määriteltäviä, kuten esimerkiksi pitkään vellonut keskustelu subjektin ja objektin luonteesta on osoittanut.

Perinteisessä kieliopissa eri kielten intuitiivisesti, rakenteellisesti ja semanttisesti samankaltaiset tapaukset saattavat saada erilaisen analyysin, jos morfologia on erilaista; näin esimerkiksi suomen kielen lauseissa *Pidin häntä rikkaana* ja *He ottivat miehen pantti-*

vangiksi ovat *rikkaana* ja *panttivangiksi* (predikatiivisia) obliikveja, kun taas englannin-kielisen lauseiden *I thought him rich* ja *They took him hostage* vastaavat jäsenet *rich* ja *hostage* ovat predikatiiveja. Ero perustuu morfologian käyttöön luokittelukriteerinä. Semanttisiin suhteisiin perustuvassa mallissa sekä suomen *rikkaana/panttivangiksi* että englannin *rich/hostage* ovat ylemmän tason eli funktionaalisten kriteerien perusteella predikatiiveja ja mahdolliset erot niiden välillä perustuvat alemman tason eli morfologisiin kriteereihin. Tässä tapauksessa erot johtuvat siitä, että suomen *pitää* ja *ottaa* ja niitä vastaavat englannin *think* ja *take* spesifioivat dependenttejään morfologisesti eri tavoin; ero on siis oikeastaan pääsanan eikä dependentin ominaisuuksissa, joten kielten välisten erojen tarkastelunkin tulee kohdistua siihen, miten pääsanat spesifioivat ja lisensoivat dependenttensä formaalisia (taivutus, funktiomorfeemit, positio) ja semanttisia ominaisuuksia (merkityspiirteet, semanttinen funktio ja semanttinen rooli).

Edellisessä esimerkissä on kysymys kieltenvälisistä suhteista, mutta sen kaltaisia voidaan löytää myös saman kielen eri kehitysvaiheiden välisistä suhteista. Sen valossa on helppo nähdä, että ensisijaisesti semanttisiin funktioihin ja semanttisiin rooleihin perustuvat määritelmät luovat paremmat edellytykset sekä eri kielten väliselle että saman kielen eri vaiheiden väliselle vertailulle kuin ensisijaisesti muodollisiin kriteereihin perustuvat, sillä formaaliset ominaisuudet kuten sanataivutus ja sanajärjestys edustavat kielen varioivinta aluetta. Tätä näkökohtaa ovat kielitypologiassa painottaneet viime aikoina erityisesti Stassen (1985: 14–15) ja Croft (1995: 88), mutta jo Comrien irtisanoutuminen generatiivisesta formalismista typologisten vertailujen pohjana (Comrie 1981: 3–16) edustaa samaa näkemystä. Ollakseen kiinnostavaa variaation tieteellinen kuvaaminen, analysoiminen ja selittäminen vaatii tietoa siitä, mitkä tapaukset ovat toistensa varianteja ja mikä on se kategoria, jonka sisällä variaatiota esiintyy, eli lyhyesti: variaation tutkiminen vaatii tietoa siitä, mikä varioi. Kategorioiden määrittely on näin ollen keskeinen ongelma, eikä sitä voi perustaa itse variantteihin. Generatiivisen kieliopin mukaan kategoriat ovat rakenteellisia ja niiden perustana on ihmisen lajityypillinen geneettinen kielikyky. Tässä hahmotellun mallin — kuten monen muunkin niin sanotun kognitiivisen mallin — mukaan kategoriat ovat kognitiivisia; kaikki niiden perustana olevat kognitiiviset kyvyt (esimerkiksi kyky erottaa hierarkkisesti entiteetit, kvaliteetit ja positioinnit) eivät ole vain ihmisen lajityypillisiä ominaisuuksia, toiset taas näyttävät tällaisilta. Jälkimmäisiä ovat vaikkapa mutkikkaiden tilanteiden kielellinen yksinkertaistaminen (esimerkiksi fokaali-partisipantit ja se, että niitä on kaksi), eräät mutkikkaat kognitiosuhteet (esimerkiksi obliktiivit, joissa ei ole kysymys entiteetin välittömistä ominaisuuksista tai välittömästä positioinnista) tai se, että lauseeseen tai tekstiin voidaan koodata rakenteeltaan ja elementtään tavattoman mutkikkaita tilanteita.

LOPUKSI

Tässä kirjoituksessa esitellyn kuvausmallin tavoitteena on ollut paitsi kehittää merkitykseen ja funktioon perustuva eksplisiittinen syntaksin kuvaus myös eliminoida kielen rakenteen kuvauksesta tarpeettomat elementit.

Tavoite on itse asiassa sama kuin Noam Chomskyn niin sanotussa minimalistisessa ohjelmassa (Chomsky 1995); tämän ilmaisee esimerkiksi Roberts (1997: 96) seuraavasti:

»[The minimalist program] aims at eliminating all superfluous notions from the theory of language, stripping it to bare essentials.»⁹ Ero generatiivisen kieliopin edeltäviin versioihin kuten *government and binding* tai *principles and parameters* on tuntuva, mutta varhaisimpien versioiden (*standard theory* ja *extended standard theory*) kanssa sillä ei ole juuri muuta yhteistä kuin strukturaalilingvistiikasta (väärinkäsityksen seurauksena) siirtynyt kategoriallisuus (eli se, että konstruktioiden nimitykset ovat osa lauseen rakennetta), funktioiden johtaminen rakenteesta (esim. »subjekti on se NP, jota S dominoi; objekti on se NP, jota VP dominoi») ja lineaarisen lauseen ja sen kaksikulotteisen rakenteen samastaminen. Jos Chomskyn lähtökohtana olisi ollut englannin asemesta esimerkiksi latinan kaltainen kieli, viimeksi mainittua virhettä tuskin olisi päässyt syntymään; tutkimus onkin kohdistunut niin sanottuihin positiokieliin eikä esimerkiksi latinan sanajärjestykseen ole haluttu puuttua.

Tässä esitelty malli on generatiivisen käänteiskuva: se johtaa lauseen rakenteen sen sanojen (tai morfeemien) funktioista ja merkityksestä ja käyttää näitä lauseen sisäisen rakenteen kuvauksen elementteinä eikä päinvastoin. Se myös erottaa toisistaan lauseen rakenteen ja sen linearisaation.

Tässä vaiheessa on toivon mukaan selvää, että juuri mallinsa kategoriallisuuden takia Chomsky ei onnistunut toteuttamaan tavoitettaan ja että minimalistiseen ohjelmaan jäivät samat virheet, jotka ovat luonnehtineet generatiivisen kieliopin eri versioita alusta saakka, nimittäin kategoriallisuus ja muodon asettaminen sisältöön ja funktioihin nähden ensisijaiseksi niin, että kielellisten elementtien funktiot ovat johdettavissa siitä rakenteesta, jonka osana ne ovat. Tulee kuitenkin muistaa, että jos Chomsky olisi onnistunut tavoitteessaan, hänen uusi kuvausmallinsa ei enää olisi kuulunut generatiivisen kieliopin piiriin, vaan siitä olisi tullut ominaisuuksiltaan suunnilleen sellainen kuin tässä kirjoituksessa esitelty: dependenssihierarkia, josta tarpeettomat elementit (kategorianimitykset kuten NP, VP, AdjP, PP, IP jne.) on jätetty pois ja jossa lauseen rakenne kuvataan lauseen rakenne-elementtien (sanojen tai morfeemien) semanttisten suhteiden, dependenttien spesifikaatioiden, fokaalipartisiipanttien identiteettiipiirteiden periytymisen ja linearisaation avulla.

Askel todelliseen minimalismiin — johon tässä esitetty kuvausmalli perustuu — on selvästikin ollut Chomskylle liian pitkä, sillä se olisi merkinnyt siihenastisen generatiivisen kielentutkimuksen keskeisten näkemysten kiistämistä.

Lopuksi vielä pari sanaa kielen universaaleista. Chomsky lähtee nykyään siitä, että ei ole olemassa kielikohtaisia sääntöjä vaan universaaleja, joista jotkin toteutuvat tietyn kielen järjestelmässä ja toiset taas eivät. Niin sanottu *principles and parameters* -teoria ja sen uudempi versio optimaalisuusteoria edustavat tätä ajattelua.¹⁰ Samoin Chomsky ajattelee

⁹ Samanlaisen näkemyksen esitti Paul Kiparsky jo vuonna 1968: »— progress in linguistics should consist in reducing the abstract part of language, the part consisting of the various theoretical constructs which must be set up to mediate between the concrete levels of phonetics and meaning, the only aspects of language which can be directly observed» (Kiparsky 1968: 46). Jos Kiparsky tarkoittaa merkityksellä morfeemien merkitystä, tässä esitelty malli itse asiassa toteuttaa Kiparskyn vaatimuksen täysin eikä kielioppi voine tulla tämän konkreettisemmaksi.

¹⁰ Osa generatiivisen kieliopin piirissä oletetuista universaaleista tosin johtuu kielioppimallista loogisina välttämättömyyksinä, kuten esimerkiksi se, että kaikkien kielten allaoleva lauseen pääjäsenen järjestys on SVO. Tämä on välttämätöntä, koska muuten rakenteellinen lauseenjäsenspesifikaatio ei voisi toimia oletetulla tavalla (»S on se NP, joka on S:n/IP:n jne alainen, O taas se NP, joka on VP:n alainen»). Tästä taas seuraa, että esimerkiksi ergatiivikielten allaoleva järjestys on generatiivisen kieliopin mukaan SVO, josta pintarakenteen järjestys EVA (ergatiivi– verbi – absoluutiivi) johdetaan α -siirrolla (vrt. Kayne 1994).

käsitteistä: niitä määrittelevät säännöt ovat universaaleja ja kukin kieli valitsee näistä omansa, ja nämä valinnat determinoivat kielen sanaston ja sen ominaisuudet (ks. esim. Searle 2002).

Kumpikin näistä väitteistä on nähtävä Chomskyn formaalisen kielikäsitteilyksen valossa: Chomskylle kieli on sääntöjä, jotka heijastuvat sisältöön. Olen tässä esityksessä pyrkinyt valottamaan toista tapaa tarkastella kieltä. Sen perustana on ihmisen kognitiivisiin kykyihin perustuva tapa hahmottaa maailmaa ja nähdä siinä tilanteita, entiteettejä, kvaliteetteja ja kvantiteetteja sekä näiden merkityksiä, rooleja ja funktioita. Kieli on ensisijaisesti sisältöä ja siitä nousevia sääntöjä. Tältä kannalta tässä esitelty kuvausmalli liittyy moniin muihin, esimerkiksi funktionaaliseen kielioppiin (Dik 1978), rooli- ja referenssi-kielioppiin (esim. Van Valin ja LaPolla 1997), leksikaalis-funktionaaliseen kielioppiin (esim. Bresnan 2001), pääsanalähtöiseen lausekerakennekielioppiin (esim. Pollard ja Sag 1994), konstruktiokielioppiin (Fillmore 1988) ja autoleksikaaliseen syntaksiin (Sadock 1991); näistä tässä esitelty malli eroaa kuitenkin siinä, että se ottaa lähtökohdakseen elementtidependenssin (jossa lauseen rakenne muodostuu elementtien eli sanojen tai morfeemien keskinäisistä suhteista) eikä kategoriadependenssiä (jossa lauseen rakenne muodostuu kategorioiden keskinäisistä suhteista). Viimeksi mainitussa suhteessa tässä esitelty malli muistuttaa dependenssi/valenssi-kielioppia (Tesnière 1959, Ágel 2000), mutta toisaalta se hylkää dependenssi-kieliopissa keskeiset mutta yhä ongelmallisemmiksi käyneet täydennyksen ja määritteen käsitteet ja toisaalta käsittelee myös etävaikutussuhteita spesifikaatioiden periytymisen kautta ja tekee eron lauseen rakenteen ja sen linearisointien välillä. Dependenssi-kielioppi on lisäksi sanapohjainen, kun taas tässä esitelty malli on perimmiltään morfeemipohjainen ja integroi samaan kuvausjärjestelmään morfeemisemantiikan, syntaksin, morfologian ja fonologian. Morfologiassa on kysymys niistä morfeemien ominaisuuksista, joiden perusteella ne kombinoituvat sanoiksi, fonologiassa taas morfeemien vaikutuksesta toistensa muotoon. Näiden osa-alueiden lähemmän käsittelyn jätän toiseen yhteyteen.

Viimeaikaisen sanastontutkimuksen valossa (esim. Pajunen 2001) on yhä ilmeisempää, että kielen rakenteellisen peruselementin, morfeemin (sanan, sanavartalon, affiksin, funktiomorfeemin), merkitys tai funktio tai molemmat yhdessä determinoivat, minkälaisia dependenttejä se kussakin tapauksessa voi saada ja millaisena dependenttinä se itse voi olla. Näin esimerkiksi passiivi ei ole lauseen vaan verbin ominaisuus, ja passiivin esiintyminen lauseessa riippuu siitä, minkälaisia passiiviverbejä voidaan muodostaa. Tämän vuoksi ei myöskään ole olemassa syntaktista passiivitransformaatiota vaan pelkästään leksikaalinen suhde aktiiviverbin ja passiiviverbin välillä, ja tästä suhteesta on omat seurauksensa aktiivi- ja passiivilauseiden rakenteellisten suhteiden kannalta.

Edellä sanottu merkitsee lisäksi sitä, että ei ole olemassa itsenäistä, kielen rakenteellisten elementtien merkityksistä ja funktioista riippumatonta syntaksia eikä myöskään niistä riippumattomia syntaktisia sääntöjä. Jos ajatellaan edelleen, että entiteettien merkitykset ja funktiot määräytyvät universaalisten kognitiivisten kykyjen perusteella ja että ihmisen kognitio on kokoelma universaalisia sääntöjä, voidaan sanoa, että Chomsky on sentään puoliksi oikeassa.

Generatiivinen kielioppi on alkuaikojensa jälkeen jatkuvasti muuttunut perinteisen kieliopin mukaisesta muotokeskeisyydestä kohti sisältökeskeisyyttä: transformaatioista on (siirtoa lukuun ottamatta) luovuttu, semanttisia rooleja vastaavat temaattiset roolit on

otettu mukaan deskriptioon ja viime aikoina on annettu ymmärtää, että morfeemien ominaisuudet determinoivat lauserakenteen eikä päinvastoin. Kun generatiivisessa kieliopissa vielä toteutetaan näiden uudelleenarviointien implikoimat perinpohjaiset muutokset nootaatiosysteemissä ja päästään eroon kaksiulotteisten rakenteiden ja lineaaristen lauseiden samastamisesta, päädytään samanlaiseen malliin kuin tässä kirjoituksessa hahmoteltu. Generatiivinen kielioppi on kulkenut puolessa vuosisadassa kauas lähtökohdistaan, mutta se on ollut koko ajan matkalla oikeaan suuntaan, pois puhtaasta rakenteellisyydestä ja kohti sisältöjä. Olisi korkea aika ottaa viimeinen askel.

LÄHTEET

- ÁGEL, VILMOS 2000: *Valenztheorie*. Tübingen: Günter Narr Verlag.
- BRESNAN, JOAN 2001: *Lexical-functional syntax*. Oxford: Blackwell.
- CHOMSKY, NOAM 1981: *Lectures on government and binding*. Dordrecht: Foris.
- 1995: *The minimalist program*. Cambridge, Mass.: MIT Press.
- COMRIE, BERNARD 1981: *Language universals and linguistic typology*. Oxford: Basil Blackwell.
- CROFT, WILLIAM 1995: Modern syntactic typology. – Masayoshi Shibatani & Theodora Byron (toim.), *Approaches to language typology*. Oxford: Clarendon Press.
- DIDERICHSEN 1946: *Elementær dansk grammatik*. København: Gyldendal.
- DIK, SIMON C. 1978: *Functional grammar*. Amsterdam: North-Holland.
- DIXON, R. M. W. 1972: *The Dyirbal language of North Queensland*. Cambridge Studies in Linguistics 9. Cambridge: Cambridge University Press.
- DRACH, ERICH 1937: *Grundgedanken der deutschen Satzlehre*. Frankfurt am Main: Dieterweg.
- FILLMORE, CHARLES J. 1988: The mechanisms of 'Construction Grammar'. – *Proceedings of the 14th Annual Meeting of the Berkeley Linguistics Society* s. 35–55. Berkeley: University of California.
- FISCHER, KLAUS 2001: Noch immer: Ergänzungen und Angaben. – *Sprachwissenschaft* 26/3 s. 239–268.
- GOLDBERG, ADELE – ACKERMAN, FARREL 2001: The pragmatics of obligatory adjuncts. – *Language* 77/4 s. 798–814.
- HAKULINEN, AULI – KARLSSON, FRED 1979: *Nykysuomen lauseoppia*. Helsinki: Suomalaisen kirjallisuuden Seura.
- HELBIG, GERHARD – SCHENKEL, WOLFGANG 1969: *Wörterbuch zur Valenz und Distribution deutscher Verben*. Leipzig: VEB Bibliographisches Institut.
- KAYNE, RICHARD 1994: *The antisymmetry of syntax*. Cambridge, Mass.: MIT Press.
- KELOMÄKI, TAPANI 1997: *Ekvatiivilause*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 691. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- KIPARSKY, PAUL 1968: *How abstract is grammar?* Bloomington: Indiana University Linguistics Club.
- LEINO, PENTTI 1990: Strukturaalinen syntaksi ja konseptuaalinen semantiikka. – Pentti Leino, Marja-Liisa Helasvuo, Petri Lauerma, Urpo Nikanne & Tiina Onikki, *Suo-*

- men kielen paikallissijat konseptuaalisessa semantiikassa. *Kieli* 5. Helsinki: Helsingin yliopiston suomen kielen laitos.
- PAJUNEN, ANNELI 1979: *Lounaismurteiden verbivalenssista. 78 verbin valenssi ja distributio dependenssi-kieliopin mukaan*. Pro gradu -tutkielma. Turun yliopiston suomen kielen laitos.
- 2001: *Argumenttirakenne. Asiantilojen luokitus ja verbien käyttäytyminen suomen kielessä*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- PENTTILÄ, AARNI 1963: *Suomen kielioppi*. Helsinki: WSOY.
- POLLARD, CARL – SAG, IVAN A. 1994: *Head-driven phrase structure grammar*. Chicago: University of Chicago Press.
- ROBERTS, IAN 1997: *Comparative syntax*. London: Arnold.
- SADOCK, JERROLD 1991: *Autolexical syntax*. Chicago: University of Chicago Press.
- SEARLE, JOHN 2002: The end of revolution. – *The New York Review of Books* 28.2.2002.
- SIRO, PAAVO 1964: *Suomen kielen lauseoppi*. Helsinki: Tietosanakirja Oy.
- SKÖLD, TRYGGVE 1976: Kan Diderichsens satsschema tillämpas på finskan? – Fred Karlsson (toim.), *Papers from the third Scandinavian conference of linguistics*. Turku: Text Linguistics Research Group.
- STASSEN, LEON 1985: *Comparison and universal grammar*. Oxford: Basil Blackwell.
- Suomen kielen perussanakirja II = *Suomen kielen perussanakirja. Toinen osa. L–R. Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen julkaisuja 55*. Helsinki: Valtion painatuskeskus 1992.
- TESNIÈRE, LUCIEN 1959: *Éléments de syntaxe structurale*. Paris: Klincksieck.
- UOTILA, EEVA 2000: *Selected loans into Finnish and Baltic-Finnic*. Napoli: Istituto Universitario Orientale.
- VAN VALIN, ROBERT D. JR. – LAPOLLA, RANDY 1997: *Syntax. Structure, meaning and function*. Cambridge: Cambridge University Press.
- WACKERNAGEL, JACOB 1892: Über ein Gesetz der indogermanischen Wortstellung. – *Indogermanische Forschungen* 1 s. 333–436.
- VILKUNA, MARIA 1996: *Suomen lauseopin perusteet*. Helsinki: Edita.
- VÄHÄMÄKI, BÖRJE 1984: *Existence and identity*. Meddelanden från Stiftelsens för Åbo Akademi forskningsinstitut nr 99. Åbo: Åbo Akademi.

LIITE: SUOMEN KIELEN ALUSTAVA VIRKKEENJÄSENTAKSONOMIA

LAUSEENJÄSENENET

DEPENDENTIT

I Lausedependentit

1. Predikaattori: *Matti menee Tuiraan. Maija ei lähde Tuiraan. Matti on lähtenyt. Matin pitää hakea Maijan auto Tuirasta. Matti on lähtevä. Matti sanoi / Maijan lähtevän Tuiraan. Maija sanoi / Matin neulottaneen takin Eilalla.*
2. Lauseoperaattorit: *Tuleeko Maija?*
3. Lausepartikkelit: *Mattihan tulee jo. Tietääkseni Maija tulee.*

II Subordinaattorit: *Maija sanoi, että Matti meni Tuiraan.*

III Funktiodependentit (morfeemin/sanan dependentit)

A. Rektiivit

a. Aktuaattorit

1. Partisipantit

1.1. Verbaalipartisipantit

1.1.1. Fokaalipartisipantit

- 1.1.1.1. Subjekti: *Matti on taitava. Matti meni Tuiraan. Maijan täytyy lähteä. Maija on lähtenyt. Talossa on koira. Ääni kuului keittiöstä. On pakkaneen. On hauska kirjoittaa. On mukavaa, että tuli. Maija näkyy tulleen. Matti sanoi Maijan lähtevän Tuiraan. Matti tuli Maijan lähtiessä. Maijan lähtö Tuiraan*

1.1.1.2. Objekti:

- Matti näki Maijan. Isä vuoli sauvan. Matti suututti Maijan. Maija taitoi oksan. Matti vei Maijan Tuiraan. Maijalla on Matti. Maija sanoi Matin tuoneen kahvia. Matti sanoi Maijan lähtevän Tuiraan. Maija sanoi, että Matti on neulottanut takin. Matin näkeminen Tuirassa*

1.1.2. Roolipartisipantit

1.1.2.1. Habitiivi: *Matilla on koira. Koira on Matin.*

Koira kuuluu Matille.

1.1.2.2. Agentiivi: *Matti neulotti Maijalla takin.*1.1.2.3. Instrumentiivi: *Matti halkaisi puun kirveellä.*

Maija teki piirustukset tietokoneen avulla.

1.1.2.4. Tematiivi: *Matti kertoi Maijan seikkailuista.*1.1.2.5. Ortiivi: *Maija vuoli oksasta sauvan. Matista tuli pappi.*

Maijasta tuli onnellinen. Matista ei ole johtajaksi.

1.1.2.6. Effektiiv: *Murhe muuttui iloksi. Oksa muuttui sauvaksi.*1.1.2.7. Ekspertiivi: *Mitä Matti merkitsee Maijalle?*

Minulla on kylmä. Minulla on sinut.

Matille tuli hätä. Matilta kuoli koira.

1.1.2.8. Benefaktiivi: *Matti sai Maijalle sukset Jussilta.*

Matti avasi Maijalle oven.

1.2. Genetiivattribuutti: *Matin kuva, Maijan matka, fyziikan dosentti*

2. Projektionaalit

2.1. Latiiviprojektionaali: *Matti potkaisi kiveen. Matti taputti Maijaa poskelle.*2.2. Prolatiiviprojektionaali: *Maija katsoi ikkunasta.*2.3. Delatiiviprojektionaali: *Maija söi Matin kädestä.*

b. Satelliitit

1. Täytesatelliitit

1.1. Nominaalintäytteet

1.1.1. Partitiivitäyte: *kolme taloa*

- 1.1.2. Lausetäyte: *se, että...; sellainen, että...; silloin, kun...; siinä, missä...*
- 1.2. Predikaattorintäytteet
- 1.2.1. Modustäyte: *Matti ei tule ~ tulle ~ tulisi.
Älköön tulko. Älä ole hölmö.*
- 1.2.2. Aspektitäyte: *Matti on tullut ~ tulemassa ~ tuleva.
Maija on tulemaisillaan.*
- 1.2.3. Infinitiivitäyte: *Matti saattaa tulla. Mattin täytyy tulla.*
2. Täydennyssatelliitit
- 2.1. Genetiivitäydennys: *sinun pituisesi, viiden metrin korkuinen, minkä ikäinen,
velkojen vuoksi, saunan takana, Maijan takia*
- 2.2. Partitiivitäydennys: *ympäri Suomea, ennen sotaa*
- 2.3. Akkusatiivitäydennys: *sentin ~ kolme senttiä pitempi Mattia*
- 2.4. Elatiivitäydennys: *yksi meistä, toinen meistä, puolet kakusta,
Matista seuraava ~ seuraava Matista*
- 2.5. Komparaattitäydennys: *nopeampi kuin kuin Matti ~ Mattia,
Matista nopeampi*
- 2.6. Infinitiivitäydennys: *tapa kertoa, lupa lähteä*
- 2.7. Adverbitäydennys: *ottaa vaarin, ottaa vastaan, mennä mukaan*
3. Lisäyssatelliitit
- 3.1. Modifioivat lisäyssatelliitit
- 3.1.1. Verbiä ja adjektiivia modifioivat lisäyssatelliitit
- 3.1.1.1. Adverbimodifikaattori: *laulaa kauniisti, semanttisesti tyhjä*
- 3.1.1.2. Lausemodifikaattori: *tulee kuin juna, suhtautui Mattiin kuin
viholliseen, selvä kuin pläkki*
- 3.1.2. Nominia modifioivat lisäyssatelliitit
- 3.1.2.1. Attribuutit
- 3.1.2.1.1. Taipuvat attribuutit: *pitkä matka*
- 3.1.2.1.2. Taipumattomat attribuutit: *pikku tyttö, kelpo poika*
- 3.1.2.1.3. Agenttiattribuutti: *isän kirjoittama kirja*
- 3.1.2.1.4. Sisältöattribuutti: *Maija kävelee sauva kädessä.*
- 3.1.2.2. Adnominaalit
- 3.1.2.2.1. Assosiaatiadnominaali: *me Matin kanssa*
- 3.1.2.2.2. Tila-adnominaali: *istuu posket punaisena ~ hehkuen,
Matti istuu hymyssä suin ~ suu auki*
- 3.1.2.2.3. Relatiiviadnominaalit
- 3.1.2.2.3.1. Lauseadnominaali: *Matti, joka juuri tuli*
- 3.1.2.2.3.2. Infinitiiviadnominaali: *talo jossa asuu*
- 3.2. Kategorioivat lisäyssatelliitit
- 3.2.1. Verbin attribuutti: *itkeä tuhersi*
- 3.2.2. Substantiiviattribuutti: *rovasti Aittokallio*
- 3.3. Determinoivat lisäyssatelliitit
- 3.3.1. Sitaatiadnominaali: *sana harjakatto*
- 3.3.2. Ekvälisointiappositio: *Musti, koiramme*
- 3.3.3. Identifiointiappositio: *me suomalaiset, tänne Tuiraan,
tilan isäntä Matti Mainio*
- 3.3.4. Presisointiappositio: *eilen illalla, Ouluun Tuiraan*
- 3.4. Kvantifioivat lisäyssatelliitit
- 3.4.1. Verbin kvantifikaattorit: *Matti lukee paljon. Maija viiptyy päivän.
Matti juoksi mailin. Maija tuli viikoksi.
Matti on tuntenut Maijan lapsuudesta asti.
Matti nukkui aamuun saakka.
Matti osti leipiä kaksi kerrallaan.*
- 3.4.2. Nominin kvantifikaattorit
- 3.4.2.1. Attribuuttikvantifikaattori: *joku tyttö, muuan poika, kukin talo,
jompikumpi kirja, jokainen tie*
- 3.4.2.2. Obliikvikvantifikaattori: *kahdella pojalla, parilla tytöllä*
- 3.4.2.3. Appositioikvantifikaattori: *He kukin ostivat leivän.
me itse, he kaikki*

- 3.5. Sijoittavat lisäyssatelliitit
- 3.5.1. Assosiaatiadnominaali: *me Matin kanssa*
- 3.5.2. Lokaatioadnominaali: *istuu kädet taskussa, talo joen rannalla*
- 3.6. Kommentoivat lisäyssatelliitit
- 3.6.1. Operaattori: *myös Matti, vain sinä, muorikin, Niilokaan*
- 3.6.2. Fokusaattori: *juuri sinä, erityisesti Matti*
- 3.6.3. Estimaattori: *melko/aika/tosi/hurjan pitkä, tuli jo/vielä, ei tule enää*
- 3.6.4. Komparaattori: *yhtä hyvä, kaikkein paras, vielä paremmin,
paljon paremmin*

B. Oblikutiivit

a. Statutiivit

- Lokatiivistatiivi: *Matti kävi Tuirassa. Matti käytti Maijaa Tuirassa.
Matti kävi Tuirassa saakka. Matti näki oravan puussa.*
- Latiivistatiivi: *Matti meni Tuiraan. Matti vei Maijan Tuiraan.
Matti käveli Tuiraan saakka. Maija pani kirjan hyllylle.*
- Delatiivistatiivi: *Matti tuli Tuirasta. Matti toi laukun rannasta.
Matti käveli Tuirasta saakka. Maija otti kirjan hyllyltä.*
- Prolatiivistatiivi: *Matti tuli saunan taitse. Matti toi Maijan Tuiran kautta.*
- Haltijastatiivi: *Matin koiraa on Maijalla. Matilla on Maijan koiraa.
Kirjelmä kävi johtajalla.*
- Vastaanottajastatiivi: *Maija antoi koiran Matille.*
- Luovuttajastatiivi: *Matti otti/sai koiran Maijalta.*
- Välittäjästatiivi: *Kirjelmä siirtyi osastopäällikön kautta johtajalle.*
- Kontekstistatiivi: *Matti kuuluu kueroon. Köydessä on kaksi päätä.*
- Assosiaattistatiivi: *Matti tuli Maijan kanssa.*

b. Predikatiivit

- Modifioivat predikatiivit
 - Modifioiva täytepredikatiivi: *Matti on taitava. Maija on opettaja.
Pöytä on tammea.*
 - Modifioiva täydennyspredikatiivi: *Vene tuli pitkä.
Vene tehtiin pitkä ~ pitkäksi.
Matti on nolona ~ murheissaan.
Matti tuli onnelliseksi.
Matista tuli onnellinen.
Maija oli hymyssä suin.
Maija vuoli sauvan liian lyhyeksi.
Maija luuli Mattia viisaaksi.
Matti piti Maijaa kauniina.
Maija teki Matin onnelliseksi.
Tapaus muutti Matin onnellisesta surulliseksi.*
 - Modifioiva lisäyspredikatiivi: *Matti näki Maijan rauhallisena.
Matti katsoi Maijaa rauhallisena.
Matti kävelee laukku selässä ~ suu auki
~ kädet taskussa. Matti seisoi suorana.
Matti näki Maijan lakitta ~ hymyssä suin.*
- Kategorioivat predikatiivit
 - Kategorioiva täytepredikatiivi: *Maija on opettaja. Seutu on Hämettä.*
 - Kategorioiva täydennyspredikatiivi: *Matti oli pappina. Matista tuli pappi.
Maija luuli Mattia pappiksi.
Matti piti Maijaa pappina.
Maija muuttui tytöstä naiseksi.
Kokous valitsi Matin sihteeriksi.*
 - Kategorioiva lisäyspredikatiivi: *Maija on pirteä toipilaaksi.
Matti tuntee Maijan vain osastopäällikkönä.
Maija tuli taloon piiaksi.*
- Determinoivat predikatiivit
 - Determinoiva täytepredikatiivi: *Tuo on Matti. Enoni on Viljo Vuorela.*

▷

- 3.2. Determinoiva täydennyspredikaatiivi: *Maija luuli Mattia Niiloksi.
Sinuna ottaisın rahani pois.*
- 3.3. Determinoiva lisäyspredikaatiivi: *Matti seisoi lavalla Othellona.
Sinuna ottaisın rahani pois.*
4. Infinitiivipredikaatiivit (predikoivat predikaatiivit)
- 4.1. Infinitiivinen täydennyspredikaatiivi: *Matti heitti uimasta.
Hän malttoi lähteä. Maija kävi uimassa.
Maija käski Mattia laulamaan.*
- 4.2. Infinitiivinen lisäyspredikaatiivi: *Maija meni Matin luo neuvottelemaan.
Maija kävi Matin luona neuvottelemassa.
Maija tuli Matin luota neuvottelemasta.
Matti näki Maijan nauramassa.*
5. Kvantifioivat predikaatiivit
- 5.1. Kvantifioiva täydennyspredikaatiivi: *Veneitä oli/tehtiin kolme ~ monta.
Suksia oli/ostettiin kolmet ~ muutamata.*
- 5.2. Kvantifioiva lisäyspredikaatiivi: *Me olimme/tulimme kahteen pekkään.
Matti osti niitä kaksittain.*
6. Estimoiva lisäyspredikaatiivi: *Papiksi Matti oli vähäpuheinen.
Noin nuoreksi Matti on aika kokenut.*

C. Adjunktiivit

1. Paikanadjunktiivi: *Matti nukkui eilen aitassa.*
2. Ajanadjunktiivi: *Maija lepäsi eilen aitassa. Matti tuli perjantaina.
Maija tuli perjantäiksi. Maija tulee perjantaihin mennessä.*
3. Predikointiadjunktiivi: *Matti tunsı Maijan nuorena.*
4. Tilanadjunktiivi: *Kotona Matti vain loikoili ullaholla.*
5. Selitysadjunktiivi: *Matti kuunteli oppiakseen. Miksi Maija nauroi?*
6. Kommenttiadjunktiivi: *Tietysti kukaan ei ole nähnyt Maijaa.*
7. Konnektiivadjunktiivi: *Ensinnäkin sinä tulet tänne keskellä yötä... Toiseksi...*

KOORDINAATTORIT: *Matti ja Maija, Maija tai Matti, pieni mutta pippurinen*

LAUSEENLISÄKKEET

1. Vokatiivi: *Matti, tule tänne! Tule, Matti, tänne!*
2. Eksklamatiivi: *Yoi harmi, Maija on jo lähtenyt! Pahus, Matti tulee.*
3. Attentiivi: *Mitä minuun tulee, en tiedä asiasta mitään.*
4. Initiivi: *No, kuka leipoo? No niin, mitä sanot?*

DESCRIBING SENTENCE STRUCTURE

In this two-part article, the writer develops a general descriptive model of sentence structure based on a branching dependency hierarchy of linguistic elements (morphemes and/or words) and their semantic relations (semantic function, semantic connection and semantic role), and the mapping of two-dimensional sentence structures into linear uttered or written sentences.

In a dependency hierarchy semantic function operates between the head and the dependent and/or between the codependent and the dependent, and takes the dependent as its value. Applying the general model to the description of Finnish, twelve semantic functions are posited: MODIFICATION, CATEGORIZATION, DETERMINATION, QUANTIFICATION, COMPLEMENTATION, PREDICATION, POSITIONING, ACTUATION, SUBSTANTIATION, ESTIMATION, INCLUSION and FOCUSING. The first seven of these, or their equivalents, are widely employed in linguistic description. A further semantic function in many languages is NE-

GATION, but this is not so in Finnish, which traditionally has only sentence truth-value negation, expressed by a negative finite verb-form functioning as head of the sentence.

Semantic connection describes the different semantic functions of a dependent in relation to its head and its codependents: (a) 'rectives' are dependents which have a semantic function in relation to the head only; (b) 'oblicutives' have semantic functions in relation to both the head and one of the codependents; and (c) 'adjunctives' have a semantic function in relation to the totality of the head and the codependents.

Semantic role can be defined as the role of a dependent in the state of affairs expressed by its head, usually a verb. Twenty different semantic roles are presented. Twelve of these are widely used in linguistic description (since Charles J. Fillmore, 1968): THEME, AGENT, INSTRUMENT, RESULT, PATIENT, EXPERIENCER, BENEFACTIVE, POSSESSOR, GOAL, PATH, SOURCE and LOCATION. The other semantic roles defined and explained are MOVER, CHANGER, OWNER, DONOR, CONVEYER, RECIPIENT, ASSOCIATION and CONTEXT. Semantic roles are confined to elements expressing entities (both concrete and abstract, and states of affairs, etc.), whereas semantic functions may additionally have elements expressing properties (qualities, quantities, etc.) as their values. An important criterion in distinguishing sentence parts from each other is their ability or inability to be linked by a coordinating conjunction.

It is argued that semantic relations should be used as the primary criteria in sentence structure analysis, and therefore that formal properties should not be considered primary but secondary criteria. It is also argued that having structural descriptions based on semantic criteria allows for improved comparability of structures across languages, and hence a firmer basis for research in linguistic typology and change.

The writer discusses a number of problems in Finnish syntax on the basis of the proposed model, and offers new solutions to these problems. A tentative taxonomy of Finnish sentence parts is given as an appendix (in Finnish). The model represents a further step away from the principles of the minimalist programme within generative grammar, which has remained a prisoner of its own notational system. Instead, it aspires to attain the ideals for language description set by Paul Kiparsky (1968), by abandoning movement transformation and separate categorial nodes such as NP, AdjP, PP in structural descriptions. It also dismisses the categorial tree diagram used so far in all versions of generative grammar as inadequate for the description of word order in many languages, including Latin and Dyirbal. ■

Kirjoittajan osoite (address):
Giellagas-instituutti
PL 1000
90014 Oulun yliopisto
Sähköposti: *pekka.sammallahti@oulu.fi*